

Katarzyna Filipiak-Adamus

ORCID: 0009-0007-7226-8865

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Rozwój kompetencji 4K jako narzędzie adaptacji społecznej – metodyka pracy nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej

Development of 4K competences as a tool for social adaptation – work methodology of preschool and early school education teachers

Abstract

The main aim of the article is to indicate a methodological solution in the work of preschool and early school teachers, that will serve the purpose of shaping the competences of the future, necessary for effective adaptation to the constantly changing reality. The foundation for the proper development and functioning of an individual who faces constant social changes is the need to modify one's own set of competences – because the routine ones may turn out to be insufficient. In the light of such assumption, the 4K concept, authored by Jérémy Lamri, can be considered crucial. By enumerating the most important competencies of the future – creativity, communication, critical thinking and cooperation – Lamri argues that these are cognitive skills that facilitate one's adaptation to new situations. Therefore, a necessary task for the years to come will be to thoroughly reconsider the ways of teaching and learning. One of the groups that bears this responsibility are teachers. In this article, I would like to pay special attention to the teaching methodology, which, due to its specificity, may contribute to the development and consolidation of 4K competences among students.

Keywords

social change; competences 4K; teaching methodology; pre-school education; early school education

Wprowadzenie

Fundamentem funkcjonowania każdego społeczeństwa są zarówno procesy kontynuacji, jak i zmiany. Kontynuacja, która wyraża się poprzez zachowanie tradycji,

przekaz wiedzy i umiejętności, utrwalanie określonych wartości czy podtrzymywanie więzi międzypokoleniowych, zapewnia stabilność życia społecznego. Procesy te stanowią zatem źródło ciągłości społeczeństwa oraz pełnią ważną rolę w transmisji kultury. Równie istotnym zjawiskiem, warunkującym rozwój ludzkości, jest zmiana społeczna. Społeczeństwo doświadcza przemian w wielu obszarach swojego funkcjonowania. Są one konsekwencją rozwoju nauki i techniki, eskalacji nowych mediów – a tym samym eksplozji informacyjnej, silnych procesów industrializacji, urbanizacji oraz globalizacji¹. Ewolucja społeczeństwa nie jest nowym zjawiskiem, natomiast we współczesnych badaniach empirycznych i refleksji teoretycznej zwraca się uwagę nie tylko na tempo i wielowymiarowość dokonujących się zmian w życiu społecznym, ale również na pogłębiający się brak kontroli nad nimi².

Obraz stale konstytuującej się rzeczywistości społecznej jest swoistą odpowiedzią na procesy i wyzwania współczesnego świata. Modyfikacje warunków zewnętrznych przyczyniają się do kształtowania jednostki na nowo, co stanowi fundament prawidłowego funkcjonowania w obliczu ciągłych zmian społecznych. W niniejszym artykule chciałabym zwrócić szczególną uwagę na konieczność aktualizacji kompetencji – te rutynowe bowiem mogą okazać się niewystarczające. Wobec powyższego założenia jako kluczową uznać można koncepcję 4K, której autorem jest Jérémy Lamri. Wskazując najważniejsze kompetencje przyszłości – kreatywność, komunikację, krytyczne myślenie i kooperację – J. Lamri uzasadnia, że są to takie umiejętności poznawcze, które ułatwiają przystosowanie się do nowych sytuacji. Koniecznym zadaniem na najbliższe lata będzie więc gruntowne przemyślenie metodyki nauczania, tak by umożliwić rozwój powyższych kompetencji. W świetle nieustannych przemian powstaje zatem pytanie o adekwatne założenia edukacji, funkcje oraz metodykę pracy nauczyciela w społeczeństwie, które cechuje narastająca niepewność.

Zmiana społeczna a edukacja

Zagadnienie zmian społecznych jest jednym z centralnych problemów socjologii – nowoczesna socjologia powstała z próby zrozumienia przemian, jakie dały początek nowym formom porządku społecznego. Uznaje się, że zmiany społeczne, a ściślej niepokoje z nimi związane w początkach XIX wieku, były głównym czynnikiem konstytuującym tę dyscyplinę oraz kształtującym jej podstawowe pojęcia

¹ M.J. Szymański, *Zmiana społeczna a zmiana w edukacji*, „Pedagogika Społeczna Nova” 2021, 1(2), s. 99–102.

² J. Szempruch, *Nauczyciel w zmieniającym się społeczeństwie*, [w:] J. Szempruch, J. Smyła, M. Kwaśniewska (red.), *Edukacja wobec wyzwań zmieniającego się świata. Diagnozy i projekcje rozwiązań*, Kielce 2021, s. 145.

i obszary badań. Obawy te dotyczą również współczesności, w której intensywność i rozległość przemian determinuje umiejscowienie problematyki zmiany społecznej na czołowym miejscu pośród priorytetów badawczych socjologii³.

Zmiana społeczna definiowana jest jako wszelka znacząca modyfikacja zwyczajów, norm, ról oraz struktur społecznych, jak również wartości determinujących ludzkie działania oraz światopoglądy. Zmiana ta stanowi różnicę pomiędzy zastaną kondycją systemu społecznego a stanem tego samego systemu w innym momencie⁴. W socjologii ostatnich dekad kluczowe odpowiedzi dla pytań o zmiany statusu jednostki oraz podstawowych właściwości jej społecznej egzystencji pojawiają się na gruncie trzech różnych orientacji teoretycznych – modelu ewolucjonistycznego, dotyczącego strukturalnych uwarunkowań zmiany społecznej; modelu radykalizacji nowoczesności, odwołującego się do mechanizmów zmiany; modelu socjologicznej eschatologii, koncentrującego się wokół efektów zmian społecznych⁵. Każda ze wskazanych orientacji może być uznawana jako znacząca, odmienna perspektywa badawcza, umożliwiająca dostrzeżenie nowych uwarunkowań i skutków procesów zmian społecznych. Ich dynamika powoduje konieczność zdefiniowania na nowo powinności edukacji oraz roli nauczycieli, którzy stoją przed wyzwaniem przygotowania młodych ludzi do życia w świecie charakteryzującym się narastającą nieprzewidywalnością.

Edukacja definiowana jest jako zbiór warunków, czynności oraz procesów sprzyjających optymalnemu i adekwatnemu rozwojowi jednostki. Wśród jej zadań wyróżnia się przekaz wiedzy oraz kształtowanie określonych kompetencji i postaw⁶. Pomimo upływu lat współczesna edukacja pełni częściej funkcje adaptacyjne niż emancypacyjne, co stanowi istotną komplikację wobec wymagań nieustannie zmieniającej się rzeczywistości⁷. Funkcję adaptacyjną edukacji należy rozumieć jako włączanie uczniów do zastanego porządku społecznego, wykorzystywanie tradycyjnych form kształcenia oraz uprzedmiotowienie nauczycieli i uczniów. Celem funkcji emancypacyjnej jest natomiast zapewnienie równych szans i wielostronnego rozwoju, przygotowanie do szybko zmieniającej się rzeczywistości oraz upodmiotowienie nauczycieli i uczniów⁸.

³ Z. Bokszański, *Zmiana społeczna i jednostka we współczesności*, „Przegląd Socjologiczny” 2016, 65(3), s. 10.

⁴ P. Sztompka, *Słownik socjologiczny. 1000 pojęć*, Kraków 2020, s. 360.

⁵ Z. Bokszański, *Zmiana społeczna i jednostka...*, *op. cit.*, s. 11.

⁶ Z. Kwieciński, *Edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności*, [w:] J. Gnitecki, J. Rutkowiak (red.), *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności*, Warszawa–Poznań 1999, s. 19.

⁷ T. Lewowicki, *Edukacja wobec wyzwań współczesności i trudnej do przewidzenia przyszłości – esej wieloznacznie utopijny*, [w:] J. Szempruch, J. Smyła, M. Kwaśniewska (red.), *Edukacja wobec wyzwań...*, *op. cit.*, s. 19.

⁸ W. Furmanek, *Nowa szkoła. Nowy nauczyciel. Prognozyka pedagogiczna*, [w:] J. Szempruch, J. Smyła, M. Kwaśniewska (red.), *Edukacja wobec wyzwań...*, *op. cit.*, s. 176.

W rozważaniach o edukacji, wobec wyzwań współczesności i przyszłości, należy zwrócić uwagę na jej założenia, które powinny uwzględniać zjawiska oraz procesy odzwierciedlające problemy teraźniejszości i przyszłości⁹. W dobie gwałtownych przemian społecznych opracowanie uniwersalnych koncepcji kształcenia i wychowania jest bardzo złożonym zadaniem. Na tę kwestię zwrócił uwagę Yuval Noah Harari – autor książki pt. „21 lekcji na XXI wiek” – wyjaśniając, że prognozowanie przyszłości jest aktualnie trudniejsze niż kiedykolwiek wcześniej. Badacz wskazał, że współczesne instytucje dydaktyczno-wychowawcze powinny koncentrować się na rozwoju u swoich wychowanków umiejętności radzenia sobie ze zmianą poprzez aktywne odkrywanie tego, co nieznane, oraz zachowanie równowagi psychicznej w obliczu nowych sytuacji¹⁰. Celem edukacji XXI wieku musi być zatem ukształtowanie u młodych ludzi postawy ciekawości oraz otwartości na to, co nowe i nieznane, ponieważ dynamika zmian społecznych uniemożliwia ocenę tego, jak będzie wyglądał otaczający nas świat w przyszłości¹¹.

Rozwiązaniem dla osiągnięcia powyższego celu może być opracowanie planów nauczania zorientowanych na kompetencje, które zmodyfikują tradycyjną rolę placówek edukacyjnych, jaką jest przekazywanie wiedzy statycznej, na rzecz przygotowania młodych ludzi do samodzielnego radzenia sobie w zmieniających się sytuacjach, z jakimi zetkną się na późniejszych etapach życia. Przedszkole i szkoła powinny zapewnić wychowankom wyzwania, dzięki którym nauczą się krytycznego myślenia, współdziałania, kreatywności, komunikatywności czy tworzenia i podtrzymywania relacji¹². Warunkiem skuteczności takich planów nauczania jest uświadomienie sobie przez nauczycieli, że ich rola nie polega wyłącznie na przekazywaniu wiedzy, lecz wiąże się z eksplorowaniem otaczającej rzeczywistości wspólnie z podopiecznymi. Efektem takiej postawy nauczycieli powinno być osiągnięcie sukcesu edukacyjnego. Nie jest on jednoznaczny wyłącznie z satysfakcjonującymi ocenami wychowanków, ale przede wszystkim z podtrzymaniem ich zaangażowania i ciekawości świata po zakończeniu edukacji. Wiąże się zatem z nabyciem przez nich kompetencji w obszarze społecznym i osobistym – by skutecznie je rozwijać, konieczna jest określona metodyka¹³.

⁹ T. Lewowicki, *Edukacja wobec wyzwań współczesności i trudnej do przewidzenia przyszłości...*, op. cit., s. 16.

¹⁰ Y.N. Harari, *21 lekcji na XXI wiek*, przeł. M. Romanek, Kraków 2018, s. 335.

¹¹ D. Hunziker, *Kompetencje bez tajemnic. Rozwijanie kompetencji to nie czary*, przeł. M. Guzowska, Warszawa 2018, s. 13.

¹² *Ibidem*, s. 8.

¹³ *Ibidem*, s. 31.

Model kompetencji 4K

„Kompetencja” definiowana jest jako zdolność jednostki do wykonywania zadań w wyniku mobilizacji adekwatnych zasobów spośród tych, które zostały uprzednio nabyte w toku edukacji lub innych doświadczeń. Składają się na nią: wiedza, a więc zestaw faktów, teorii i zasad, jak również umiejętności, rozumiane jako gotowość do wykorzystania zgromadzonego potencjału. Kompetencja uruchamia w sposób uporządkowany zasoby niezbędne do wykonania zadania zgodnie z kontekstem i celami¹⁴. Zestaw cech i umiejętności, który ułatwia funkcjonowanie w dynamicznej rzeczywistości XXI wieku, określane jest jako kompetencje przyszłości¹⁵. Światowe Forum Ekonomiczne zaproponowało model, zgodnie z którym można wyszczególnić trzy zasadnicze kategorie kompetencji przyszłości. Wśród wskazanych kompetencji znalazły się te sprzyjające skutecznemu funkcjonowaniu społecznemu, takie jak: krytyczne myślenie, kreatywność, komunikowanie się oraz współpraca¹⁶. Są one tożsame z tytułową propozycją kompetencji 4K, którą przedstawił J. Lamri w swojej książce pt. *Kompetencje XXI wieku*. Są to umiejętności poznawcze, które pozwalają dostosować się do danej sytuacji w czasie rzeczywistym poprzez aktywizowanie i łączenie różnych funkcji mózgu. Kompetencje XXI wieku wynikają zatem z naszych zdolności uczenia się, myślenia i interakcji, a ich doskonalenie ułatwia dostosowanie się do świata i zachodzących w nim przemian¹⁷. Warto zatem przybliżyć, czym charakteryzują się kompetencje określone jako narzędzie adaptacji społecznej w stale zmieniającej się rzeczywistości.

Krytyczne myślenie to całość procesów mentalnych umożliwiających rozwiązywanie problemów, podejmowanie decyzji i uczenie się nowych pojęć dzięki dostępnej wiedzy, danym i logice. Polega na wykorzystywaniu pewnych zdolności, które zwiększają prawdopodobieństwo uzyskania oczekiwanych efektów podejmowanych działań. Wśród nich należy wyróżnić:

- obserwację, polegającą na gromadzeniu i analizie argumentów, prowadzącą do weryfikacji różnic i podobieństw pomiędzy faktami;
- identyfikację, która prowadzi do formułowania wniosków na podstawie zweryfikowanych elementów;

¹⁴ S.M. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości*, Warszawa 2018, s. 16.

¹⁵ P. Poszytek, *Kompetencje 4.0 jako czynniki ułatwiające realizację i zarządzanie projektami w programie Erasmus+ oraz sprzyjające ich trwałości w czasach pandemii COVID-2019*, Warszawa 2022, s. 44.

¹⁶ *New vision for education: Unlocking the potential of technology*, World Economic Forum, Geneva 2015, https://www3.weforum.org/docs/WEFUSA_NewVisionforEducation_Report2015.pdf [dostęp: 12.04.2024].

¹⁷ J. Lamri, *Kompetencje XXI wieku. Kreatywność, komunikacja, krytyczne myślenie, kooperacja*, przeł. A. Zręda, Warszawa 2021, s. 122.

- trafność, umożliwiającą ocenę skali argumentów na podstawie takich kryteriów, jak: prawdziwość, użyteczność, pozytywne lub negatywne konsekwencje;
- umiejętność dokonywania wyboru, która stanowi syntezę umożliwiającą sformułowanie najbardziej logicznego wniosku, opartego na tym, co zaobserwowano, zweryfikowano oraz przeanalizowano.

Kreatywność definiowana jest jako proces, którego celem jest oryginalna modyfikacja tego, co istnieje, lub stworzenie czegoś nowego. Przeważnie obejmuje:

- oryginalność i pomysłowość, które można interpretować jako umiejętność poszukiwania rozwiązań dla przeszłych, teraźniejszych i przyszłych problemów;
- rozbieżne i innowacyjne myślenie, związane ze zdolnością do kreowania innowacyjnych pojęć i powiązań;
- zdolność postrzegania porażki jako szansy na poprawę, wynikającą z uważnej obserwacji otaczającej rzeczywistości.

Kreatywność determinowana jest także przez określone okoliczności, wśród których wymienia się następujące czynniki:

- poznawczy, do którego zalicza się wiedzę, myślenie zbieżne lub rozbieżne;
- konatywny, wiążący się z postawą otwartości lub wysokiej tolerancji na wieloznaczność, co skłania do poznawania rzeczywistości, uczenia się i zdobywania umiejętności;
- emocjonalny, który może przyczynić się do wzmocnienia twórczości;
- środowiskowy, związany z instytucjami dydaktyczno-wychowawczymi, które swoją postawą mogą stymulować rozwój kreatywności i inspirować do eksploracji rzeczywistości.

Komunikacja jest kompetencją dwustronną, ponieważ oznacza zdolność nadawcy do rzetelnego przekazania komunikatu z zachowaniem danego kontekstu, a także umiejętność odbiorcy do właściwego odebrania wiadomości od nadawcy w określonym kontekście. Zgodnie ze wskazaną definicją można podzielić zdolności komunikacyjne na trzy obszary: przekazywanie wiadomości, odbieranie wiadomości oraz przekazanie feedbacku. Przekazywanie wiadomości wymaga od nadawcy umiejętności rzetelnej oceny cech odbiorcy i dostosowania komunikatu w taki sposób, aby był dla niego klarowny i zrozumiały. Odbiór wiadomości wiąże się natomiast z zachowaniem zdolności odbiorcy do wyeliminowania ewentualnych zakłóceń na drodze przyjęcia informacji, które mogłyby znacząco wpłynąć na jej interpretację. Z kolei przekazanie feedbacku wzmacnia prawidłową transmisję lub odbiór komunikatu, o ile jest stosowany przez nadawcę i odbiorcę. W procesie komunikacyjnym należy uwzględniać pewne umiejętności, tak aby uniknąć wszelkich nieprawidłowości w przekazie wiadomości. Za fundament skutecznej komunikacji uznaje się:

- otwartość, rozumianą jako zdolność przyjmowania nowych pomysłów;
- empatię, czyli umiejętność rozumienia uczuć i emocji drugiej osoby;
- ochronę, rozumianą jako umiejętność tworzenia środowiska sprzyjającego bezpieczeństwu uczestników zaangażowanych w proces komunikacyjny;
- pozytywne nastawienie, łączące zdolności interpersonalne, otwartość, empatię i ochronę;
- zdolności do adaptacji społecznej, czyli umiejętność przystosowania się do określonego kontekstu;
- inspirację, rozumianą jako zdolność pobudzania do działania;
- stymulację, czyli umiejętność inspirowania innych ludzi do podejmowania różnych wyzwań poprzez skuteczną aktywizację ich intelektu.

Kooperacja łączy w sobie umiejętności komunikacyjne, rozwiązywanie konfliktów oraz podejmowanie decyzji. Za jej fundament uznaje się cztery postawy i wartości moralne: świadomość wspólnych celów, wrażliwość na siebie, otoczenie i kontekst, wierną wymianę poglądów na temat wspólnych celów oraz wewnętrzną motywację. Współpraca, aby była skuteczna, wymaga pewnych cech, które równoważą zarówno interesy indywidualne, jak i grupowe. Wśród nich wyróżnia się:

- umiejętność adaptacji emocjonalnej;
- wzmacnianie zaufania moralnego;
- zdolność myślenia strategicznego;
- wzmacnianie talentów innych poprzez: uważne mówienie i słuchanie, podejmowanie decyzji będącej efektem kompromisu, rozumienie dynamiki dyskusji, działanie według przyjętego planu, negocjowanie oraz zawieranie sojuszy¹⁸.

Kompetencje przyszłości, które w swoim opracowaniu wskazuje J. Lamri, wydają się być ze sobą silnie powiązane. Rozwój jednej z nich przyczynia się do ukształtowania lub wzmocnienia następnej. Dla przykładu, nauka umiejętności komunikacyjnych – w tym aktywnego słuchania – przyczynia się do kształtowania zdolności współpracy. Z kolei wzmacnianie umiejętności krytycznego myślenia ułatwia skuteczną analizę odbieranych komunikatów. Należy również zwrócić uwagę na fakt, że zarówno krytyczne myślenie, kreatywność, komunikacja, jak i kooperacja są nierozzerwalnie związane z logiką, wrażliwością i empatią. Wskazane wartości stanowią bazę dla prawidłowego rozwoju kompetencji 4K¹⁹.

Z uwagi na dynamikę i zmienność współczesnego świata zasadne i służące adaptacji wydaje się więc kształtowanie kompetencji 4K. Odpowiedzialność za to w dużej mierze spoczywa na instytucjach edukacyjnych, których ważnym ogniwem są nauczyciele pracujący na co dzień z dziećmi i młodzieżą. Warto zatem, aby

¹⁸ *Ibidem*, s. 128–136.

¹⁹ *Ibidem*, s. 137.

pedagodzy, poprzez odpowiednią metodykę pracy, rozwijali u dzieci umiejętność krytycznego myślenia, kreatywność, zdolności komunikacyjne i kooperację już od najmłodszych lat. Pozwoli to uwrażliwić podopiecznych na potrzeby współczesności i przyszłości, a tym samym skutecznie przystosować do zmieniającej się rzeczywistości.

Metodyka nauczania w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Metody aktywizujące w kierunku kształtowania kompetencji 4K

Kształtowanie kompetencji XXI wieku oznacza rozwój umiejętności uczenia się, rozumowania oraz wchodzenia w interakcje. Współczesna rzeczywistość edukacyjna sygnalizuje jednak, że wykorzystywane metody nauczania nie są przystosowane do kształtowania kompetencji 4K. W związku z powyższym uczniowie przejawiają trudności w identyfikacji swoich umiejętności poznawczych oraz nie wykazują odpowiedniej motywacji do ich rozwijania. Troska o adekwatne zasady uczenia się może znacząco poprawić poziom zdolności poznawczych uczniów oraz zwiększyć determinację do ich rozwijania. Tradycyjne metody uczenia się są niewystarczające dla pełni procesu edukacyjnego, ponieważ nie uwzględniają funkcjonowania mózgu oraz indywidualnych predyspozycji każdego dziecka²⁰. Zasadne jest więc holistyczne spojrzenie na procesy rozwojowe i uwzględnienie tej perspektywy w metodyce pracy pedagogicznej²¹. Szczególnie ważna wydaje się tu metodyka pracy z dzieckiem na poziomie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, gdyż etap ten charakteryzuje się intensywnym kształtowaniem predyspozycji, umiejętności oraz charakteru jednostki. Wyzwaniem dla nauczyciela, który chce zwiększyć jakość i skuteczność pracy, staje się dobór treści edukacyjnych i wychowawczych oraz odpowiedni sposób ich realizacji, a zatem włączenie adekwatnych metod. Zarówno teoria, jak i praktyka pedagogiczna sugeruje, że obok tradycyjnych metod kształcenia w procesie edukacyjnym w przedszkolu i w klasach 1–3 pełne uzasadnienie znajduje wykorzystywanie metod aktywizujących²².

Metody aktywizujące stanowią taki rodzaj działania, sposobu pracy i nauczania, którego efektem jest aktywne dziecko – podmiot naszych oddziaływań. Metody te umożliwiają uczniom samodzielne zdobywanie wiedzy na drodze wielostron-

²⁰ *Ibidem*, s. 149–159.

²¹ Por.: W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 2003; C. Kupisiewicz, *Dydaktyka*, Kraków 2012.

²² J. Karbowniczek, *Założenia metodyczne pracy pedagogicznej w przedszkolu*, [w:] J. Karbowniczek, M. Kwaśniewska, B. Surma, *Podstawy pedagogiki przedszkolnej z metodyką*, Kraków 2011, s. 220.

nej aktywności, uwarunkowanej sytuacją zadaniową lub problemową²³. Metody aktywizujące pełnią szczególną rolę w nauczaniu młodszych dzieci: zwiększają skuteczność przekazywania treści oraz kształtowania umiejętności, integrują proces edukacyjny z zabawą, oddziałują na jego atrakcyjność oraz wzmacniają determinację do działania. Nauczyciele edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej dostrzegają wiele zalet metod aktywizujących w kontekście rozwoju dzieci, a wśród nich wskazują między innymi poprawę zdolności komunikacyjnych, wzmocnienie umiejętności współpracy czy też wzrost kreatywności²⁴.

W praktyce pedagogicznej do dyspozycji nauczycieli jest wiele rozwiązań i propozycji – jeden z obszernych katalogów metod aktywizujących proponuje Jadwiga Krzyżewska²⁵. Zasadniczo jednak metody te można podzielić na trzy grupy: metody problemowe, metody zapisu graficznego oraz metody ekspresji i impresji²⁶. Aktywizacja uczniów metodami problemowymi rozwija w nich umiejętność krytycznego myślenia i stymuluje rozwój poznawczy. Nauczyciel przedstawia sytuację problemową, organizuje oraz wspiera proces edukacyjny, podczas gdy zadaniem uczniów jest przeanalizować i rozwiązać problem. Przykładem metod problemowych jest np. burza mózgów, studium przypadku czy dyskusja panelowa. Metodami graficznego zapisu są między innymi: drzewko decyzyjne, mapa myśli czy rybi szkielet. Z kolei metody ekspresji i impresji są nastawione na przeżycia i emocje (są to np. drama, metoda symulacyjna). Wszystkie wskazane metody stanowią użyteczne narzędzia pracy nauczyciela, dzięki którym można aktywnie rozwijać kompetencje 4K.

W obliczu dokonujących się przemian społecznych potrzeba aktywizowania dzieci w procesie edukacyjnym nabiera szczególnego znaczenia, stając się nie tylko możliwością dydaktyczną, co koniecznością codziennej praktyki pedagogicznej²⁷. W tym miejscu warto jeszcze podkreślić istotne znaczenie doświadczania i doświadczenia w procesie edukacyjnym. Choć szereg wskazanych wyżej

²³ I. Adamek, *Podstawy edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków 1997, s. 64.

²⁴ M. Ordon, *Wykorzystanie metod aktywizujących przez nauczycieli przedszkoli i klas I–III – raport z badań*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2015, 37(3), s. 130.

²⁵ Por.: J. Krzyżewska, *Aktywizujące metody i techniki w edukacji*, cz. 2, Suwałki 2000; M. Taraszkiewicz, *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Warszawa 1998; E. Wójcik, *Metody aktywizujące w pedagogice grup*, Kraków 2000; M. Jadcak (red.), *Interaktywne metody nauczania z przykładowymi konspektami: w nauczaniu przedmiotów na poziomie szkoły podstawowej i gimnazjum oraz szkoły zawodowej i średniej*, Toruń 2001; M. Silberman, *Metody aktywizujące w szkoleniach*, współpr. C. Auerbach, przeł. G. Sałuda, W. Biliński, Kraków 2004; D. Bernacka, *Od słowa do działania. Przegląd współczesnych metod kształcenia*, Warszawa 2001.

²⁶ I. Rogowska (opr.), *Metody aktywizujące*, <https://odm.pcpppidn.eu/wp-content/uploads/2024/05/metody-aktywizuja%CC%A8ce-.pdf> [dostęp: 12.04.2024].

²⁷ M. Ordon, *Wykorzystanie metod aktywizujących przez nauczycieli przedszkoli i klas I–III...*, op. cit., s. 131.

metod zawiera element własnego wkładu pracy i zaangażowania ucznia, to przykładem metody aktywizującej, która jako fundament zakłada uczenie się przez doświadczenie, jest cykl Kolba. To jedna z metod edukacyjnych, która opiera się na przekonaniu, że człowiek najskuteczniej zdobywa wiedzę poprzez konkretne działanie. Z uwagi na zasadność tego twierdzenia podejście Davida Kolba omówię nieco szerzej²⁸. Podstawą teorii D. Kolba jest nauka oparta na doświadczeniu życiowym oraz praktyce, które umożliwiają ciągły rozwój i doskonalenie umiejętności. Formułując swoją teorię, badacz inspirował się twierdzeniem Johna Deweya – przedstawiciela pedagogiki pragmatyzmu – który uważał, że doświadczenie jest fundamentem pozyskiwania, a także weryfikowania wiedzy. Według D. Kolba cykl nauki można zdefiniować jako czteroetapowy proces, w którym osoby uczące się muszą aktywnie uczestniczyć poprzez działanie, refleksje oraz podejmowanie prób zrozumienia różnych zagadnień. Wśród wskazanych etapów wyróżnia się: konkretne doświadczenie, refleksyjną obserwację, konceptualizację oraz eksperymentowanie²⁹.

W pierwszej fazie cyklu osoba zderza się z konkretnym doświadczeniem. Etap ten polega na uczestnictwie ucznia w jakiejś konkretnej aktywności – procesie myślowym czy działaniu, którego efektem jest przeżycie czegoś. Celem doświadczenia jest próba utworzenia „pomostu” pomiędzy tym, co uczeń wie, a tym, co dopiero pozna.

W drugim etapie cyklu następuje refleksyjna obserwacja, podczas której osoba ucząca się wyrabia sobie własną opinię na podstawie wcześniejszego doświadczenia. Refleksja ta pomaga zestawić nowe przeżycia z dotychczasową praktyką. Jej celem jest wyciągnięcie konkretnego wniosku, dotyczącego poprzedzającego je doświadczenia.

Kolejny etap cyklu to konceptualizacja. W tej fazie osoba ucząca się tworzy całkowicie nowe pomysły lub stara się zmienić swój obecny tok myślenia na podstawie wcześniejszych rozważań. To czas na formułowanie nowych wniosków. Wiedza ta powstaje w wyniku samodzielnego działania ucznia bądź jest wynikiem współdziałania, uzupełnionym przez nauczyciela. Celem tego etapu jest przekazanie uczniowi wiedzy lub doprowadzenie do momentu, w którym samodzielnie ją nabędzie.

Ostatnim etapem cyklu jest eksperymentowanie. Faza ta stanowi moment przygotowania ucznia do wykorzystania nabytej wiedzy w praktyce. Jest to czas, w którym dochodzi do weryfikacji nowych rozwiązań oraz aktywnego ekspery-

²⁸ G. Dryden, J. Vos, *Rewolucja w uczeniu się*, przeł. B. Jóźwiak, Poznań 2000; P.C. Brown, H.L. Roediger III, M.A. McDaniel, *Harvardzki poradnik skutecznego uczenia się*, przeł. D. Chabraj-ska, Warszawa 2016.

²⁹ <https://gromar.eu/blog/cykl-kolba/> [dostęp: 12.04.2024].

mentowania z różnymi koncepcjami. Ich wynikiem są całkowicie nowe doświadczenia, które uruchamiają kolejny cykl³⁰.

Według D. Kolba osoba ucząca się może włączyć się do cyklu na dowolnym etapie, co uwarunkowane jest zależnością każdej z czterech faz od pozostałych. Należy jednak pamiętać, że zapewnienie rzetelnego transferu wiedzy wiąże się z uczestnictwem w każdej z nich, docelowo z zachowaniem wskazanej powyżej kolejności.

Założenia powyższej koncepcji zyskały uznanie – dokonały przełomu w metodyce nauczania i przekazywania wiedzy. Wyznaczyły również kierunek pożądanych zmian w pracy nauczycielskiej. Obok szeregu dostępnych metod aktywizujących, stanowiących dobry fundament kształtowania tytułowych kompetencji przyszłości, model Kolba jest kompleksową propozycją służącą lepszemu zrozumieniu potrzeby bardziej interaktywnych, zaangażowanych metod i procesów edukacyjnych.

Konkluzje

Tempo oraz rozmiar zmian społecznych, które zachodzą we współczesnym świecie, powodują duże trudności w określeniu tego, jakie wartości oraz umiejętności będą ważne i adekwatne do wymagań przyszłości. Pewne jest natomiast, że celem edukacji XXI wieku musi być przygotowanie obecnych i przyszłych pokoleń do otwartości na to, co nowe i nieznane, poprzez kształtowanie i rozwój odpowiednich kompetencji (4K). W związku z tym priorytetem powinno być zapewnienie dzieciom – od najmłodszych lat – przestrzeni do zdobywania doświadczeń, dzięki którym będą miały możliwość konfrontacji z różnymi sytuacjami. Nauczyciele, by sprostać pokładanym w nich nadziejom, muszą zrezygnować z tradycyjnych metod na rzecz bardziej aktywnego uczestnictwa uczniów w procesie edukacyjnym. Miarą nowoczesnej edukacji i kluczem do sukcesu dydaktycznego staje się więc umiejętne dopasowanie metody do tematu, grupy uczniów i celów edukacyjnych, a także świadomość własnego miejsca i roli nauczyciela w tym procesie. Wskazane w tekście metody aktywizujące służą nie tylko lepszemu przyswajaniu wiedzy, ale kształtują większą elastyczność procesów poznawczych, rozwijają w uczniach kreatywność, komunikację, krytyczne myślenie oraz kooperację, a tym samym adaptują ich do dynamicznych warunków współczesnego świata i przygotowują do konfrontacji z przyszłymi wyzwaniami.

³⁰ *Ibidem.*

Bibliografia

- Adamek I., *Podstawy edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków 1997.
- Bernacka D., *Od słowa do działania. Przegląd współczesnych metod kształcenia*, Warszawa 2001.
- Bokszański Z., *Zmiana społeczna i jednostka we współczesności*, „Przegląd Socjologiczny” 2016, 65(3), s. 9–22.
- Brown P.C., Roediger III H.L., McDaniel M.A., *Harvardzki poradnik skutecznego uczenia się*, przeł. D. Chabrajka, Warszawa 2016.
- Dryden G., Vos J., *Rewolucja w uczeniu się*, przeł. B. Jóźwiak, Poznań 2000.
- Furmanek W., *Nowa szkoła. Nowy nauczyciel. Prognozyka pedagogiczna*, [w:] J. Szempruch, J. Smyła, M. Kwaśniewska (red.), *Edukacja wobec wyzwań zmieniającego się świata. Diagnozy i projekcje rozwiązań*, Kielce 2021, s.169–186.
- Harari Y.N., *21 lekcji na XXI wiek*, przeł. M. Romanek, Kraków 2018.
- <https://gromar.eu/blog/cykl-kolba/> [dostęp: 12.04.2024].
- Hunziker D., *Kompetencje bez tajemnic. Rozwijanie kompetencji to nie czary*, przeł. M. Guzowska, Warszawa 2018.
- Jadczak M., (red.), *Interaktywne metody nauczania z przykładowymi konspektami: w nauczaniu przedmiotów na poziomie szkoły podstawowej i gimnazjum oraz szkoły zawodowej i średniej*, Toruń 2001.
- Karbowniczek J., *Założenia metodyczne pracy pedagogicznej w przedszkolu*, [w:] J. Karbowniczek, M. Kwaśniewska, B. Surma, *Podstawy pedagogiki przedszkolnej z metodyką*, Kraków 2011, s. 215–291.
- Krzyżewska J., *Aktywizujące metody i techniki w edukacji*, cz. 2, Suwałki 2000.
- Kupisiewicz C., *Dydaktyka*, Kraków 2012.
- Kwiatkowski S.M. (red.), *Kompetencje przyszłości*, Warszawa 2018.
- Kwieciński Z., *Edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności*, [w:] J. Gnitecki, J. Rutkowiak (red.), *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności*, Warszawa–Poznań 1999, s. 19–36.
- Lamri J., *Kompetencje XXI wieku. Kreatywność, komunikacja, krytyczne myślenie, kooperacja*, przeł. A. Zręda, Warszawa 2021.
- Lewowicki T., *Edukacja wobec wyzwań współczesności i trudnej do przewidzenia przyszłości – esej wieloznacznie utopijny*, [w:] J. Szempruch, J. Smyła, M. Kwaśniewska (red.), *Edukacja wobec wyzwań zmieniającego się świata. Diagnozy i projekcje rozwiązań*, Kielce 2021, s. 15–24.
- New vision for education: Unlocking the potential of technology*, World Economic Forum, Geneva 2015, https://www3.weforum.org/docs/WEFUSA_NewVisionforEducation_Report2015.pdf [dostęp: 12.04.2024].
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 2003.
- Ordon M., *Wykorzystanie metod aktywizujących przez nauczycieli przedszkoli i klas I–III – raport z badań*, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2015, 37(3), s. 129–143.
- Poszytek P., *Kompetencje 4.0 jako czynniki ułatwiające realizację i zarządzanie projektami w programie Erasmus+ oraz sprzyjające ich trwałości w czasach pandemii COVID-2019*, Warszawa 2022.
- Rogowska I. (opr.), *Metody aktywizujące*, <https://odm.pcpppidn.eu/wp-content/uploads/2024/05/metody-aktywizuja%CC%A8ce-.pdf> [dostęp: 12.04.2024].
- Silberman M., *Metody aktywizujące w szkoleniach*, współpr. C. Auerbach, przeł. G. Sałuda, W. Biliński, Kraków 2004.

- Szempruch J., *Nauczyciel w zmieniającym się społeczeństwie*, [w:] J. Szempruch, J. Smyła, M. Kwaśniewska (red.), *Edukacja wobec wyzwań zmieniającego się świata. Diagnozy i projekcje rozwiązań*, Kielce 2021, s. 145–156.
- Sztompka P., *Słownik socjologiczny. 1000 pojęć*, Kraków 2020.
- Szymański M.J., *Zmiana społeczna a zmiana w edukacji*, „Pedagogika Społeczna Nova” 2021, 1(2), s. 99–109.
- Taraszkiewicz M., *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Warszawa 1998.
- Wójcik E., *Metody aktywizujące w pedagogice grup*, Kraków 2000.